

Yershova L.M.

THE EDUCATIONAL IDEAL'S CONFLICT AT THE LETTERS OF THE INTELLECTUAL ELITE
OF UKRAINE AT XIX – EARLY XX CENTURY

The analysis of theoretical and empirical search for educational ideal in the intellectual elite of Ukraine in XIX – early XXst centuries (M. Dragomanov, Y. Kraszewski, V. Korolenko, M. Kropivnitsky, P. Kulish, L. Ukrainka, T. Shevchenko and others) letters with pedagogical content has been done. The nature of the ideals' conflict through reflection by different ideological representatives of the Ukrainian society has been researched.

Pedagogical consequences of the state' unbalanced educational intentions, intellectual elite spiritual needs and social expectations of various layers of Ukraine's population during Russia's rule period have been traced.

It is shown that the main force motive behind the theoretical and practical search for educational ideal was a conflict as a interpersonal hassle of beliefs and principles or such of uncompromising ideologies existing in society. The authors of letters appear as «bifurcated heroes» whose educational ideal is formed through the critical assessment of officials (Christian and national ideals, awareness of formalities and non-viability). However, the idea of a new Ukrainian intellectual elite about educational ideals is too ahead of the time. The spread of those ideals was prevented by the imperial government's repressive policy and Ukrainian society unreadiness to actively protect their own national ideals. Personal search for the educational ideal reflected in the epistles of that period was the formation of its model, the which components appeared the ideal-goal, the ideal process, the ideal-face. A special place in epistolars given for the thoughts of need for fundamental changes in the social environment as a key condition for the formation of the educational ideal.

Key words: educational ideal, the letters of pedagogical content, the conflict of the ideals, Ukraine under Russia's rule.

УДК 378.046-021.68-051:502(09)

Жорова І.Я.*

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГІВ
У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У 80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто основні змістові форми професійного розвитку педагогів у системі післядипломної освіти у 80-ті роки ХХ століття.

Проаналізовано особливості курсової підготовки в інститутах удосконалення кваліфікації учителів; роботи щодо вивчення, узагальнення і розповсюдження передового педагогічного досвіду; підготовки педагогів до ефективного використання технічних засобів навчання. Як складова професійного розвитку педагогів також розглядається політична освіта педагогічних кадрів.

Розкрито основні форми роботи з молодими спеціалістами – такі, як школи педагогічної майстерності молодих вчителів та ради молодих педагогів.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, педагогічні кадри, методична робота, передовий педагогічний досвід.

Інноваційні процеси розвитку інформаційного суспільства в поєднанні з соціально-економічними, політичними, культурними та іншими змінами, що відбуваються в Україні на початку ХХІ століття, вимагають суттєвих змін у різних сферах діяльності, і насамперед в освітній галузі.

Сьогодні, як і раніше, пріоритетом державної освітньої політики є створення умов для якісної підготовки педагогічних кадрів, здатних до творчої праці та професійного розвитку через створення цілісної системи неперервної освіти. Важливою ланкою

* © Жорова І.Я.

неперервної освіти є система післядипломної освіти педагогічних кадрів, яка покликана забезпечити підвищення рівня професіоналізму педагогів, їх духовної культури та інноваційного творчого мислення. Тому в контексті пошуку оптимальних шляхів реформування галузі післядипломної освіти важливим джерелом інформації є вивчення вітчизняного досвіду становлення і розвитку системи підвищення кваліфікації педагогів та узгодження його з тенденціями розвитку сучасної освітньої системи.

Нині в українській педагогіці активізувалися історичні пошуки в напрямку вивчення особливостей становлення і розвитку неперервної педагогічної освіти, зокрема її складової – післядипломної.

Проблеми розвитку освіти та педагогічної думки висвітлено у працях О. Адаменко, Л. Вовк, В. Курило, Л. Тимчук та ін. Безпосередньо особливості організації післядипломної освіти та діяльності окремих її ланок були предметом наукових досліджень О. Капченко, С. Крисяка, С. Лисенко, Л. Сигаєвої, Н. Чепурної та інших.

Метою статті є аналіз основних змістових форм професійного розвитку педагогів у системі післядипломної освіти у 80-ті роки ХХ століття.

Соціальний і науково-технічний прогрес, новий зміст навчання та виховання у 80-ті роки ХХ століття підвищили вимоги до якості підготовки вчителів, що визначалася високим ідейно-теоретичним рівнем, ґрунтовною ідеологічною підготовкою, глибокими фаховими знаннями, ерудицією. Саме тому серед пріоритетних завдань післядипломної освіти було розширення наукових знань учителя, оволодіння спеціальними й суміжними науками та психолого-педагогічна підготовка.

Основними формами підвищення кваліфікації вчителів у 80-ті роки ХХ століття були курсова підготовка, різні форми методичної роботи в міжкурсний період і самоосвітня діяльність педагогічних кадрів.

Про актуальність професійного розвитку педагогів свідчить увага влади до цього питання. Зокрема на колегії Міністерства освіти УРСР (МО УРСР) було відзначено, що система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів переважно забезпечує перепідготовку всіх працівників раз на п'ять років. Протягом Х п'ятирічки (1976-1980 рр.) курсами підвищення кваліфікації було охоплено 686,7 тис. осіб. Серед здобутків післядипломної педагогічної освіти було відзначено високий рівень кваліфікації викладачів інститутів удосконалення кваліфікації учителів (ІУВ), що забезпечує належний ідейно-теоретичний рівень лекційних, семінарських і практичних занять. Позитивно відзначено організацію роботи з оновлення навчальних планів і програм, в яких знаходять відбиття матеріали з'їздів і Пленумів ЦК КПРС та ЦК Компартії України, інших партійних документів.

У досліджуваній період курсова підготовка передбачала навчання на курсах підвищення кваліфікації педагогів залежно від фаху. Основними формами роботи в курсовий період були лекційні, семінарські та практичні заняття.

Проте на колегії було наголошено і на недоліках в роботі з організації підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що знижують ефективність багатьох курсів. Тому колегією МО УРСР було ухвалено низку заходів з подальшого поліпшення підвищення кваліфікації педагогічних кадрів:

- своєчасне корегування перспективного плану підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів на 1981–1985 рр. відповідно до переходу шкіл на вдосконалені програми та підручники із загальноосвітніх предметів (1982–1985 рр.);
- приведення навчально-тематичних планів підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів усіх категорій відповідно до вдосконалених навчально-тематичних планів і програм, розроблених МО СРСР;

- дотримання принципів глибокої диференціації, періодичності різних категорій працівників у проведенні підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів;
- організація роботи з підвищення кваліфікації молодих спеціалістів через їх стажування, широке розгортання наставництва, участь у семінарах-практикумах, засіданнях методичних об'єднань;
- організація курсів підвищення кваліфікації молодих учителів не пізніше четвертого-п'ятого року їх роботи за спеціальними навчально-тематичними планами [9].

Оволодіння професійною майстерністю особливо актуальним було для молодих учителів, випускників педагогічних інститутів. У перші роки роботи в школі основні труднощі педагогів були пов'язані з відсутністю в них практичного досвіду. Як правило, оволодіння професійними прийомами відбувалося стихійно. Педагогічне наставництво, що отримало широке розповсюдження у 70-ті роки, сприяло формуванню педагогічної майстерності, але не забезпечувало планомірного входження у професію. Тому МО УРСР запропонувало для використання досвід роботи школи педагогічної майстерності молодих вчителів, створеної у 1981/82 навчальному році у м. Москва.

Зарахування до школи педагогів, стаж яких не перевищував 3-х років, відбувалося на добровільних засадах. Перед школою було поставлене завдання – озброїти молодих учителів практичною педагогічною майстерністю у процесі ознайомлення з роботою досвідчених педагогів, розширити та поглибити загальну методичну підготовку молодих учителів, надати їм допомогу в оволодінні уміннями та навичками в роботі з класом як на уроці, так і в позаурочний час. План і зміст роботи школи складався на основі аналізу та осмислення проблем молодого педагога. Головною формою роботи школи педмайстерності стало проведення відкритих уроків вчителями та відвідування їх слухачами. Оволодіння навичками і вміннями, педагогічною технікою на відкритих уроках збагачувалося через поглиблення теоретичної підготовки з методики викладання навчальних предметів під час семінарських і лекційних занять. Паралельно з навчанням в школі вчитель проводив уроки, на яких міг застосовувати методи та прийоми досвідчених колег. А в кінці навчального року проводилися відкриті уроки слухачів школи [1].

Дієвою формою роботи з молодими спеціалістами були ради молодих педагогів, що створювалися при міському, райкомах комсомолу і були позаштатними відділами для роботи з молодими вчителями у віці до 30 років незалежно від стажу. Члени рад обиралися відкритим голосуванням строком на 1 рік на міських конференціях молодих учителів (кількість 15-10 осіб) [6].

Як і раніше, у 80-х ХХ століття залишається актуальною марксистсько-ленінська освіта педагогічних кадрів. Вона здійснювалась за навчальним планом і програмою системи політичної освіти, які МО УРСР централізовано направляло для організації роботи в цьому напрямку. Так, у 1986/87 та 1987/88 роках було передбачено роботу з проблеми «Прискорення соціально-економічного розвитку країни і удосконалення навчання і виховання молоді». Навчальний план розраховано на 36 годин, з яких 20 лекційних і 16 семінарських. Слід зазначити, що окрім зазначених занять програмою було передбачено написання доповідей і рефератів, виступи перед трудівниками, батьківською громадськістю за визначеною тематикою [3].

Про важливість політичної освіти свідчить значна різноманітність організаційних форм роботи з педагогічними кадрами. Так, в установах народної освіти було організовано школи наукового комунізму, при обласних, районних, міських відділах народної освіти – Ради з питань удосконалення ідейно-теоретичної підготовки педагогічних кадрів.

Не залишались осторонь означеного питання і районні (міські) методичні кабінети, які систематично обговорювали питання удосконалення політичного навчання на засіданнях методичних об'єднань учителів. У кількох областях (Хмельницька, Херсонська) було створено кабінети політичної освіти вчителів та учнів.

Про актуальність проблеми політичної освіти педагогічних кадрів свідчить увага державних органів влади. У 1981-1982 роках означене питання двічі було предметом розгляду колегії МО УРСР. На колегії, що відбулася 9 вересня 1981 року, було ухвалено низку рішень, зокрема щодо забезпечення подальшого удосконалення змісту, форм і методів марксистсько-ленінської освіти педагогічних і керівних кадрів у всіх ланках підвищення кваліфікації – на курсах, у системі політичної освіти, у роботі методичних об'єднань і самоосвіти; переглянуто навчально-тематичні плани і програми курсової перепідготовки педагогічних і керівних кадрів з метою посилення ідейно-теоретичних питань тощо [7].

Утім реалізація рішень колегії не забезпечила значного підвищення ідейного та політичного рівня педагогів. Тому на засіданні колегії МО УРСР, що відбулося 24 квітня 1982 року, поряд із здобутками на ниві марксистсько-ленінської освіти педагогічних кадрів було наголошено і на недоліках: формальний добір пропагандистських кадрів; непродумане комплектування шкіл наукового комунізму з надто великою чисельністю; недостатній рівень організації роботи з підвищення кваліфікації пропагандистів і вивчення передового досвіду політичного навчання в ІУВ. Тому з-поміж інших було ухвалено рішення про організацію при всіх районних (міських) методичних кабінетах постійно діючих семінарів пропагандистів [8].

Аналіз організації та проведення методичної роботи з педагогічними кадрами у 80-х роках ХХ століття свідчить, що в республіці було чимало методичних кабінетів районних (міських) відділів народної освіти, які стали справжніми центрами підвищення ідейно-політичного, науково-методичного рівня і професійної майстерності педагогічних кадрів.

Згідно з «Положенням про методичний кабінет районного (міського) відділу народної освіти» основними завданнями такої установи були: визначення структури методичної роботи в районі (місті); організація самоосвіти педагогів; надання допомоги школам в організації політичної освіти; спрямування роботи шкільних, міжшкільних, районних і міських методичних об'єднань, опорних шкіл та шкіл передового педагогічного досвіду (ППД), проблемних семінарів, творчих груп, семінарів-практикумів, постійно діючих семінарів, шкільних методкабінетів, лекторіїв, університетів наукових і педагогічних знань тощо, координація їх діяльності; забезпечення планування, обліку та своєчасного проходження курсової перепідготовки педагогічних і керівних кадрів; організація докурсової і післякурсової роботи з кадрами; участь у плануванні проведення атестації учителів, організація роботи вчителів за її підсумками [10].

Важливим аспектом методичної роботи з педагогами у міжкурсовий період була внутрішньошкільна робота. Провідна роль відводилася шкільним педагогічним і методичним кабінетам. У педагогічних кабінетах було зібрано матеріали на допомогу вчителю. У формі картотек, грамзаписів, навчально-методичної літератури, діатез, педагогічних бюлетенів шкільні методичні кабінети та міський методичний кабінет забезпечували оперативне інформування вчителів про досягнення психолого-педагогічної науки, ППД, зміни у навчальних планах і програмах; ознайомлювали з нормативними документами МО СРСР та МО УРСР.

Однією з дієвих форм роботи з учителями щодо їх професійного розвитку було вивчення, узагальнення та розповсюдження ППД. З метою підвищення ефективності

роботи з означеного напрямку до 80-х років в УРСР було створено Центральну картотеку передового педагогічного досвіду.

Ураховуючи актуальність вивчення та впровадження ППД Центральним інститутом удосконалення вчителів, було розроблено та запроваджено 1983 року критерії передового педагогічного досвіду. Так, в інструктивно-методичному листі було наведено визначення ППД: «це оптимальна діяльність, що є результатом творчого пошуку працівників народної освіти, яка несе в собі елементи нового, спрямована на вирішення актуальних завдань навчання та виховання та забезпечує стійку ефективність навчального процесу як у межах існуючих форм, методів, прийомів роботи, так і на основі їх удосконалення» [1, с. 14]. Рекомендовано було розрізняти ППД за масштабністю та за рівнем творчої самостійності його авторів. За масштабністю виділяли: систему роботи установи; систему роботи співробітника; систему роботи окремих ланок діяльності установи; систему роботи окремих ланок діяльності працівника; певні форми та методи і прийоми, що застосовуються в педагогічній установі; форми, методи та прийоми, що застосовуються в діяльності окремих працівників народної освіти. За рівнем творчої самостійності розрізняли такі види передового досвіду – раціоналізаторський, новаторський [там само].

Дієвим засобом стимулювання до професійного саморозвитку була атестація вчителів, започаткована 1975 року. За п'ять років у республіці було атестовано 321,8 тисяч педагогів, зокрема 1980 року – 56,5 тисяч.

Так, за підсумками атестації 1976–1980 рр. атестаційні комісії визнали, що 286 тисяч учителів (88,9 %) відповідають посаді, з них 90,5 тисяч (28,1 %) заслуговують заохочення. Кращим педагогам, які досягли значних успіхів у навчально-виховній роботі, присвоєно звання «учитель-методист» (424 осіб) і «старший учитель» (1218 осіб). Із загальної кількості вчителів, які пройшли атестацію, 35,7 тисяч (11 %) визнано такими, що відповідають посаді за умови виконання рекомендацій комісії. Звільнено з роботи за висновками обласних атестаційних комісій 51 вчителя.

Атестація сприяла підвищенню персональної відповідальності педагогів за якість своєї праці, удосконаленню внутрішньошкільного контролю і керівництва навчально-виховним процесом, а тому було прийнято рішення розпочати другий п'ятирічний цикл атестації в січні 1981 року. Було складено план атестації на 1981–1985 рр., що передбачав щорічну атестацію 20-25 % учителів. Це фактично забезпечувало 100 % охоплення всіх педагогів атестацією протягом 5 років [11].

Науково-технічний прогрес, інноваційний розвиток освіти, поява нових технологій і методик, засобів навчання спричинили необхідність навчання вчителів використовувати нові методи, прийоми, засоби. Так, наприклад, на початку 80-х років у більшості областей було створено належні умови для ефективного використання технічних засобів навчання (ТЗН) (97,4 % середніх і 69,4 % восьмирічних шкіл працюють за кабінетною системою навчання). За роки десятої п'ятирічки виготовлено і надіслано до навчальних закладів 28 кінофільмів, 21 кінофрагмент, 264 діафільми і 40 платівок фонохрестоматій. У багатьох школах Донецької, Дніпропетровської, Вінницької, Київської, Рівненської та інших областей нагромаджено позитивний досвід упровадження в навчальний процес ТЗН. Ефективне використання обладнання та технічних засобів учителями сприяло успішній організації начально-виховного процесу, було одним з аспектів забезпечення глибокого засвоєння програмного матеріалу на уроці.

Утім, як свідчать результати перевірки Міністерства освіти Української РСР, значна частина вчителів у процесі викладання основ наук не застосовують ТЗН, також повільно впроваджується у шкільну практику навчальне телебачення. Усі ці питання не знайшли належного місця в роботі шкільних (міжшкільних) методичний об'єднань, у процесі

внутрішкільного та інспекторського контролю. Питання застосування технічних засобів не завжди включаються до навчальних і тематичних планів курсової перепідготовки вчителів. З огляду на це Центральному інституту удосконалення вчителів було доручено включити питання методики використання ТЗН до навчальних і тематичних планів курсів підвищення кваліфікації вчителів різного фаху [4].

Провідним навчальним і науково-методичним центром підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у цей період залишався Центральний інститут удосконалення вчителів, що працював під безпосереднім керівництвом МО УРСР. Інститут здійснював підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів, поширював досвід учителів, керівників шкіл, інших працівників народної освіти республіки; розробляв навчально-тематичні плани і програми курсів підвищення кваліфікації різних категорій працівників народної освіти і подавав їх на затвердження МО УРСР; проводив курси, семінари-практикуми; готував і видавав в установленому порядку відповідні інструктивно-методичні матеріали; організовував діяльність Центральної картотеки передового педагогічного досвіду тощо [5].

Таким чином, 80-ті роки ХХ століття були періодом активного пошуку шляхів удосконалення методичної роботи з педагогічними кадрами. Реформа 1984-1985 років посилила увагу до психологічної, педагогічної, методичної складової педагогічної освіти. У середині 80-х років в Україні сформувалася стабільна державна система післядипломної педагогічної освіти, якою охоплювалися всі категорії педагогічних працівників. Підвищення кваліфікації організовувалося як неперервний процес, основними компонентами якого була курсова підготовка, міжкурсова методична робота, самоосвіта, між якими встановлювався органічний взаємозв'язок.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, а засвідчує подальшу необхідність комплексного вивчення історії становлення післядипломної освіти педагогів з метою творчого врахування позитивного досвіду в умовах сучасних освітніх процесів.

Література:

1. Інструктивно-методичний лист «Орієнтовні критерії передового педагогічного досвіду» № 1/1-31-97 від 08.04.1988 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1983 – № 11. – С. 14-21.
2. Інструктивний лист «Про досвід роботи школи педагогічної майстерності молодих вчителів Ворошиловського району м. Москви» № 7/1-850 від 11.10.82 // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1982 – № 22. – С. 3-12.
3. Навчальний план і програма системи політичної освіти // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1986 – № 20. – С. 9-29.
4. Наказ «Про забезпечення шкіл республіки технічними засобами навчання та їх використання в навчально-виховному процесі» № 207 від 13.08.1980 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1980 – № 20. – С. 5-9.
5. Положення про Центральний інститут удосконалення вчителів, затверджене колегією МО УРСР 24.06.1981 // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1981 – № 22. – С. 12-17.
6. Постановление Секретариата ЦК ВЛКСМ, коллегии Министерства просвещения СССР, коллегии Государственного комитета СССР по профессионально-техническому образованию, Президиума ЦК профсоюза работников просвещения, высшей школы и научных учреждений «О примерном положении о городских, районных советах молодых педагогов» № 25/14а-3-р4 от 14.02.1983 года // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1983 – № 10. – С. 23-27.
7. Рішення колегії МО УРСР «Про заходи до поліпшення політичної освіти педагогічних кадрів» від 09.09.1981 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1981 – № 20. – С. 3-5.

8. Рішення колегії МО УРСР «Про заходи Міністерства освіти УРСР по дальшому поліпшенню підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів» від 28.04.1982 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1982 – № 12. – С. 13-22.
9. Рішення колегії МО УРСР «Про стан політичної освіти педагогічних кадрів» від 28.04.1982 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1982 – № 12. – С. 22-25.
10. Рішення колегії МО УРСР «Положення про методичний кабінет районного (міського) відділу народної освіти» від 07.09.1983 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1984 – № 3. – С. 17-26.
11. Рішення колегії МО УРСР та президії Республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ «Про підсумки першого п'ятирічного циклу атестації вчителів та завдання органів народної освіти по проведенню атестаційної роботи у 11-й п'ятирічці» від 13.08.1980 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1980 – № 19. – С. 5-10.

Жорова І.Я.

ПРОФЕСИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПЕДАГОГОВ
В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ В 80-Х ГОДАХ XX ВЕКА

В статье рассмотрены основные содержательные формы профессионального развития педагогов в системе последипломного образования в 80-е годы XX века.

Проанализированы особенности курсовой подготовки в институтах усовершенствования квалификации учителей; работы по изучению, обобщению и внедрению передового педагогического опыта; подготовки педагогов к эффективному использованию технических средств обучения. Как составляющая профессионального развития педагогов также рассматривается политическое образование педагогов.

Раскрыты основные формы работы с молодыми специалистами – такие, как школы педагогического мастерства молодых учителей и советы молодых педагогов.

Ключевые слова: повышение квалификации, педагогические кадры, методическая работа, передовой педагогический опыт.

Zhorova I.Y.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE
EDUCATION IN UKRAINE IN THE 80-IES YEARS OF THE XX TH CENTURY

This article deals with the main content forms of professional development of teachers in the system of postgraduate education in Ukraine in the 80-ies years of the twentieth century.

The peculiarities of course preparation in the Institute for Advanced Training Teachers are analyzed. The course preparation provided studying on the courses of advanced training depending on the specialty. The main forms of work in the course period were lectures, seminars and workshops. In order to improve course preparation were introduced the principles of frequency and differentiation of various categories of workers.

Work with young professionals was specially organized. Particularly in the article the experience of work of school of pedagogical skills of young teachers, the activities of the Council of young teachers are examined.

As part of the professional development of teachers the organizational forms of political education of pedagogical personnel in the course and inter-course periods: the school of scientific communism, the council on improving the ideological and theoretical training of teachers and others are exposed in the article. Board decisions of Ministry of Education of SSR are analyzed on this issue.

One of the most effective forms of work with teachers on their professional development was to studying, generalizing and spreading of advanced pedagogical experience. It also revealed the organization of work with teachers concerning effective use of teaching aids.

Key words: training, teaching staff, methodical work, advanced pedagogical experience.